

**ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԹՎԱՅԻՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆՈՒՄ.
«ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԱՐՎԵՍ» ՇՏԵՄԱՐԱՆ***

**ՀՏԴ: 01(479.25)+681.3+82.035
DOI: 10.54503/2953-8092.2023.2(2)-30**

**ՄԵՐԻ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
ՀՀ ԳԱՄ Հիմնարար գիտական գրադարան**

ORCID: [0009-0005-3657-0704](https://orcid.org/0009-0005-3657-0704)

20-րդ դարի վերջից սկսած, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների զարգացմանը զուգահեռ, առաջնային դարձան էլեկտրոնային շտեմարանները՝ որպես մատենագիտական ինքնատիպ աղբյուրներ: Շտեմարաններում մատենագիտական նկարագրության սկզբունքները էական փոփոխություններ չկրեցին, սակայն տեղեկատվության որոնողական համակարգով դրանք գերազանցեցին ավանդական մատենագիտական ցանկերին: Հոդվածի նպատակն է ընդգծել շտեմարանների դերն ու նշանակությունը տեղեկատվության հավաքագրման և մատուցման գործում:

Ուսումնասիրության շրջանակում անդրադարձել ենք շտեմարանների ստեղծման առանձնահատկություններին, որոնման ճկուն համակարգին, բովանդակային շերտերին: Որպես մասնավոր օրինակ՝ դիտարկել ենք «Թարգմանչաց արվեստը» շտեմարանի համակարգման աշխատանքները:

Starting from the end of the 20th century, along with the development of information technologies, electronic databases became primary as original bibliographic sources. The principles of bibliographic description in databases did not undergo significant changes, but due to the information search system, the databases surpassed traditional bibliographic lists. The purpose of the article is to emphasize the role and importance of databases in the collection and delivery of information.

* Հոդվածը ներկայացվել է 03.09.2023, գրախոսվել է 31.11.2023, ընդունվել է տպագրության 04.12.2023:

The article was submitted on 03.09.2023, reviewed on 31.11.2023, accepted for publication on 04.12.2023.

Within the framework of the study, we referred to the features of creating databases, the flexible search system and the content layers. As a private example, we have considered the work of creating and coordinating the "The Art of Translation" database.

Քանայի բաներ՝ թվային պահոցներ, տվյալների շտեմարաններ, մատենագիտություն, բաց հասանելիություն, Վիքիպեդիա:

Ինչպես հղել՝ Մանուկյան Մ. (2023), Մատենագիտությունը թվային դարաշրջանում. «Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարան, *Լրագրու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի*, 2(2), 30-38. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2023.2\(2\)-30](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2023.2(2)-30)

How to cite (APA style): Manukyan M. (2023), The Bibliography in the Digital Era. "Art of Translation" Database, *Herald of the Armenian Library Association*, 2(2), 30-38. [https://doi.org/10.54503/2953-8092.2023.2\(2\)-30](https://doi.org/10.54503/2953-8092.2023.2(2)-30)

Ներածություն

Հայ իրականության մեջ մատենագիտությունն իբրև գիտական տերմին գործածական է դարձել 18-րդ դարի առաջին կեսից (ԻՇԽԱՆՅԱՆ 1964, 134): Մատենագիտության նպատակն է ոչ միայն հաշվառել, գրանցել, մշակել ու դասակարգել տպագիր երկերը, այլև ներկայացնել գրքի բովանդակությունը, նրա գաղափարական և գիտական արժեքը, բացահայտել պատմությունը, ճշտել գտնվելու վայրը և ֆիզիկական վիճակը (ԿՈՍՏԻԿՅԱՆ 1968, 3-11): Ունենալով աղբյուրագիտական արժեք՝ այն խիստ կարևորվում է ցանկացած գիտական ուսումնասիրության մեջ:

Յուրաքանչյուր դարաշրջան առաջադրել է մատենագիտական նկարագրության իր պահանջներն ու չափորոշիչները: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների դարաշրջանում այդ պահանջները բոլորովին այլ են: Բնականաբար, այսօր փոխվել են մատենագիտությանն առաջադրված ավանդական ձևերն ու սկզբունքները: Տեղեկատվական տեխնոլոգիաների աճին զուգահեռ ավելացել են համա-

ցանցային ծառայությունների տեսակները՝ ստեղծելով և առաջադրելով նորանոր հնարավորություններ:

Սույն ուսումնասիրության նպատակն է ընդգծել շտեմարանների կարևորությունը արդի շրջանում՝ որպես մատենագիտության յուրօրինակ դրսևորում, ցույց տալ դրանց կազմման հիմնական ձևերն ու սկզբունքները և ընդգծել կիրառելիության սահմանները:

Տվյալների շտեմարան

20-րդ դարի վերջից սկսած տեղեկատվության հավաքագրումը, կուտակումը և տարածումը գերխնդիր էր, որի լուծման կարևորագույն օղակները հանդիսացան գրադարանները, արխիվները, թանգարանները, որոնց առաջադրված աշխատանքի կազմակերպման նոր պահանջների մեջ առաջնային դարձան էլեկտրոնային շտեմարանները՝ որպես մատենագիտական ինքնատիպ աղբյուրներ (ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2002, 7-8):

Տվյալների շտեմարանները տվյալների կամ տեղեկատվության կազմակերպված հավաքածուներ են, որոնք պահվում են համակարգչային ընթեռնելի ձևաչափով: Դրանք կարող են լինել հանրային կամ մասնավոր՝ ըստ նպատակային գործածության (ՈՅԻԿՈՅ 2020, 18-20: Ավելի մանրամասն տե՛ս ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ 2022, 9-19):

Մատենագիտական տեղեկանքի տվյալների տարրերը ներառում են հեղինակի կամ հեղինակների անունները, տպագրված աշխատության անվանումը, ամսագրի անվանումը, էջերի քանակը, հատորի համարը, թողարկման համարը և հրապարակման ամսաթիվը: Առցանց տեղեկատվություն գտնելու համար անհրաժեշտ է իմանալ, թե որ էլեկտրոնային շտեմարանն է պարունակում այդ տեղեկատվությունը: Տվյալների շտեմարանները նույնականացնելու մի քանի եղանակ կա: Դրանցից մեկը տպագիր և առցանց գրացուցակների օգտագործումն է, մյուսը՝ համացանցի որոնման համակարգերի օգտագործումը:

Տվյալների շտեմարանը մեկ կամ մի քանի թվային տիրույթում պահվող տվյալների հավաքածու է և հանդիսանում է տվյալների պահպանման և կազմակերպման հիանալի միջոց: Դա համակարգչային ծրագրաշարի ձև է, որը նախատեսված է տվյալներն արդյունավետ կերպով պահելու, արտածելու և կառավարելու համար՝ նպատակ ունենալով հեշտացնելու փնտրման գործընթացը: Այն սովորաբար պարունակում է դաշտեր կամ սյունակներ, որտեղ յուրաքանչյուր դաշտ ունի որոշակի տեսակի տվյալներ և երկարություն: Ամենատարածված տեսակներն են՝ տեքստը, թվերը, ամսաթվերը և այլն: Շտեմարանում որոնումը հեշտացնելու նպատակով մեկ կամ մի քանի դաշտեր կարելի է ինդեքսավորել:

«Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարան¹

ՀՀ գրադարաններում տվյալների շտեմարանների ձևավորման աշխատանքները սկսվել են 20-րդ դարի վերջից: 2000 թ. Ազգային գրադարանի, Ազգային գրապալատի, ՀՀ ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի (այուրեւտ՝ ԳԱԱ) Հիմնարար գիտական գրադարանի, Երևանի պետական համալսարանի գրադարանի աշխատակիցներից ստեղծված աշխատանքային խումբը պատրաստեց հայաստանյան գրադարանների ավտոմատացված ցանցի հայեցակարգը: Նախագծին տրվեց «Հայաստանի գրադարանային ավտոմատացված ցանցի ստեղծում» անվանումը (ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2015, 3-12): Մրցույթի արդյունքում ընտրվեց իսրայելական ExLibris կազմակերպության Aleph համակարգը, որի հիման վրա ստեղծված Համահավաք էլեկտրոնային քարտարանը դարձավ տեղեկատու շտեմարան՝ անգլերեն, ռուսերեն և հայերեն լեզուներով, որոնողական դյուրին համակարգով: 2017 թ. մի շարք պատճառներից ելնելով՝ այն փո-

¹Թարգմանչաց արվեստ

<http://greenstone.flib.sci.am/gsd/cgi-bin/library.cgi?site=localhost&a=p&p=about&c=fs|grad-col&l=hy&w=utf-8>
(31.08.2023):

խարինվեց Koha ծրագրով (ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ 2018, 68): Հետագա տարիներին շտեմարանների ձևավորման ուղղությամբ աշխատանքներն ընդգրկեցին ավելի լայն շրջանակներ: Այսօր հայաստանյան մի շարք գրադարաններում ձևավորվում են էլեկտրոնային շտեմարաններ՝ համապատասխան նախանշված նպատակի և կիրառության:

Շտեմարանների ստեղծման գործում ակնառու է ՀՀ ԳԱԱ Հիմնարար գիտական գրադարանի փորձը: Լինելով գիտամեթոդական կենտրոն՝ գրադարանը պարբերաբար թարմացնում է ծրագրաշարերը, տեղայնացնում և հասանելի դարձնում հայաստանյան գրադարանային հանրությանը: KOHA, Greenstone, Dlibra և այլ ծրագրերի միջոցով այսօր գրադարանի կայքէջում հասանելի են թեմատիկ մի շարք շտեմարաններ, որոնցից վերջինը 2023 թ. ստեղծված «Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարանն է:

ՀՀ ԳԱԱ Հիմնարար գիտական գրադարանն արդեն վաղուց որդեգրել է տեղեկատվությունը բաց մատչելիության սկզբունքով մատուցելու քաղաքականությունը: Հենց այս գաղափարախոսության շրջանակում է այսօր թվայնացվում ՀՀ ԳԱԱ տպագիր ողջ ժառանգությունը: Բացառություն չեն նաև գրադարանի ձևավորած էլեկտրոնային շտեմարանները, որոնցից է «Թարգմանչաց արվեստ»-ը: Այն հասանելի է բոլոր հետազոտողներին, ընթերցողներին՝ առանց տարածքային և ժամանակային սահմանափակումների:

Շտեմարանը ստեղծվել է Greenstone² ծրագրի հիման վրա, որը պատկանում է բաց/ազատ կոդերով ծրագրաշարերի ընտանիքին և լավագույն ծրագրային լուծումներից է:

«Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարանը ստեղծելիս առաջնորդվել ենք հետևյալ նպատակով.

1. Ստեղծել մեկ միասնական հարթակ հայ թարգմանիչների համար՝ ներառելով բոլորին:

² <https://www.greenstone.org/> (31.08.2023):

ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

2. Մեկ էլեկտրոնային շտեմարանում համախմբել առ այսօր տպագրված բոլոր թարգմանությունները, որոնք կատարել են հայ թարգմանիչները առանց լեզվական սահմանափակումների:

3. Ամբողջացնել թարգմանված տպագիր ժառանգության մատենագիտական գրառումները:

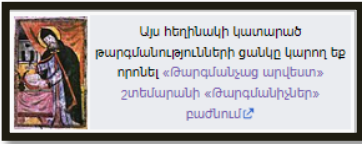
4. Չխախտելով հեղինակային իրավունքի պահանջները՝ նկարագրություններին կցել թվային տարբերակները:

5. Համագործակցություն սկսել թարգմանիչների հետ՝ նպաստելով գրադարանի հավաքածուների ամբողջացմանը:

6. Իրականացվող աշխատանքներով նպաստել հայ տպագիր ժառանգության ուղղությամբ տարվող հետազոտական աշխատանքներին:

Առաջնորդվելով վերոնշյալ առաջնահերթություններով՝ շտեմարանում ներառվում են տարբեր ժամանակներում գործած հայ թարգմանիչների՝ այլ լեզուներից հայերեն և հայերենից այլ լեզուներ կատարած թարգմանությունները՝ համապատասխան մատենագիտական նկարագրություններով և թվային տարբերակներով (եթե դա չի հակասում հեղինակային իրավունքի պահանջներին): Ներկայում առաջնահերթությունը տրվում է առանձին գրքերին կամ ժողովածուներում տպագրված թարգմանություններին: Հետագայում նախատեսվում է շտեմարանում ներառել պարբերական մամուլում տպագրված թարգմանությունները:

Ընդգրկվում են բոլոր թարգմանություններն անխտիր: Համակարգն ունի որոնման լայն հնարավորություններ՝ ըստ հեղինակների, վերնագրերի, թարգմանիչների, տպագրության վայրի և տարեթվի, հրատարակիչների: Հեղինակների, վերնագրերի, թարգմանիչների դաշտերում նյութերը դասակարգված են այբբենական կարգով: Ներկայացված են յուրաքանչյուր թարգմանիչի թարգմանությունները թե՛ գրքերից, և թե՛ ժողովածուներից:

Առաջին անգամ փորձ է արվել անմիջական կապ ստեղծել էլեկտրոնային շտեմարանի և Վիքիպեդիայի միջև՝ գիտակցելով, որ առավել լիարժեք տեղեկատվություն պարունակող էլեկտրոնային հարթակը հենց Վիքիպեդիան է³, որն առցանց, բազմալեզու, հանրագիտարանային նախագիծ է, որն աշխատում է վիքի ձևաչափով: Նախագիծը նպատակ ունի տրամադրել ազատ, առավել ամբողջական բովանդակություն, առաջնորդվում է հիմնարար սկզբունքներով, իսկ բովանդակությունը հրապարակվում է Creative Commons BY-SA արտոնագրի ներքո⁴: Վիքիպեդիայում ողջ տեղեկատվությունը ներկայացված է ազատ և առանց գովազդի:

Շտեմարանում յուրաքանչյուր թարգմանչի անվան վրա դրվում է **W** նշանը՝ հղումով, որի վրա սեղմելով օգտվողին հասանելի է դառնում տվյալ թարգմանչի վիքի էջը: Կատարվում է թարգմանչի անհատական էջի խմբագրում, անհրաժեշտության դեպքում տեղադրվում է թարգմանությունների ցանկը: Այս համագործակցության շրջանակում գործում է հետադարձ կապը. Յուրաքանչյուր թարգմանչի Վիքիպեդիայի էջում տեղադրվում է շտեմարանի հատուկ պատրաստված լոգո, որի վրա սեղմելով՝ օգտվողը միանգամից հայտնվում է «Թարգմանչաց արվեստ» հարթակում: Արդյունքում՝ ստեղծվել է շղթայական մի օղակ, որով ապահովվում է և՛ թարգմանչի կյանքի ու գործունեության մասին տեղեկատվությունը, և՛ թարգմանությունների մատենագիտական ցանկը: Եթե թարգմանիչը Վիքիպեդիայում էջ չունի, թարգմանչի հետ համագործակցության արդյունքում ստեղծվում է նաև այդ էջը: Շտեմարանում գրառումները հղումներով կապվում են գրադարանի էլեկտրոնային քարտարանի,

³ Վիքիպեդիա. ազատ հանրագիտարան <https://hy.wikipedia.org/> (31.08.2023):

⁴ Creative Commons BY-SA <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/deed.en> (31.08.2023):

Համահայկական թվանշային գրադարանի կամ համապատասխան կայքէջի հետ: Սա հնարավորություն է տալիս օգտվողին կամ առցանց ընթերցել գիրքը, եթե այն թվայնացված է կամ առցանց պատվիրել գիրքը՝ գրադարանի ընթերցասարահում ընթերցելու համար:

Ամփոփում

Կարող ենք փաստել, որ տվյալների շտեմարաններն այսօր հանդես են գալիս, որպես մատենագիտական ինքնատիպ ձեռնարկներ՝ բովանդակության առավել լայն ընդգրկումով և որոնման անսահմանափակ հնարավորություններով: Դրանք ավանդական մատենագիտության բացասում չեն, այլ տեղեկատվության մատուցման նոր ձևաչափ: ՀՀ ԳԱԱ Հիմնարար գիտական գրադարանի ստեղծած շտեմարաններից է «Թարգմանչած արվեստ»-ը, որը դարձել է էլեկտրոնային մեծ հարթակ հայ թարգմանիչների և նրանց թարգմանությունների համար:

Օգտագործված գրականության ցանկ (References)

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ 2018 – Առաքելյան, Ն. (2018), Հայաստանի ազգային գրադարանի էլեկտրոնային շտեմարանները որպես մատենագիտական աղբյուրներ, *Բանբեր Հայաստանի գրադարանների* (Երևան), 2(2), 68-84 [Arakelyan, N. (2018), *Electronic Databases of the National Library of Armenia as Bibliographic Sources, Bulletin of Armenian Libraries* (Yerevan), 2(2), 68-84];

ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2002 – Զարգարյան, Տ. (2002), *Թվային գրադարաններ*, Երևան, Հեղ. հրատ., 168 [Zargaryan, T. (2002), *Tvayin Gradaranner*, Yerevan, Hegh. Hrat., 168];

ԶԱՐԳԱՐՅԱՆ 2002 – Զարգարյան, Տ. (2015), Հայաստանում թվային գրադարանի ստեղծման պատմությունից (Հայացք 25 տարվա անցած ուղուն), *Բանբեր Հայաստանի գրադարանների* (Երևան), 1(1), 3-12 [Zargaryan, T. (2015), From The History of Developing Digital Libraries in Armenia: 25 years of Library Automation in Armenian, *Bulletin of Armenian Libraries* (Yerevan), 1(1), 3-12];

ԻՇԽԱՆՅԱՆ 1964 – Իշխանյան, Ռ. (1964), *Հայ մատենագրության պատմություն (ուրվագիծ)*, պրակ Ա. V-XVIII դարեր, Երևան, ՀՍՍՀ Ա. Մյաս-

նիկյանի անվան հանրապետական գրադարան, 157 [Ishkhanyan, R. (1964), *Hay Matenagrutyun patmutyuan (urvagits)*, prak. A. V-XVIII darer, Yerevan, Public Library of Armenian SSR after Al. Myasnikyan, 157];

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ 2022 – Խաչատրյան, Կ., Թումանյան, Ա. (2022), *Տվյալների շտեմարանների կառավարման համակարգեր*, Երևան, Տնտեսագետ, 192 [Khachatryan, K., Tumanyan, A. (2022), *Tvyalneri Shtemaranneri Kar'avarman Hamakarger*, Yerevan, Tntesaget, 192];

ԿՈՍՏԻԿՅԱՆ 1968 – Կոստիկյան, Հ. (1968), *Մատենագիտության հիմունքները*, Երևան, ՀՍՍՀ Ալ. Մյասնիկյանի անվան հանրապետական գրադարան, 425 [Kostikyan, H. (1968), *Matenagutyan Himunknery*, Yerevan, Public Library of Armenian SSR after Al. Myasnikyan, 425];

НОВИКОВ 2020 – Новиков, Б. А., Горшкова, Е. А., Графеева, Н. Г. (2020), *Основы технологий баз данных*, Москва, ДМК Пресс, 582 [Novikov, B. A., Gorshkova, E. A., Grafeeva, N. G. (2020), *Database Technology Basics*, Moscow, DMK Press, 582].

THE BIBLIOGRAPHY IN THE DIGITAL ERA. “ART OF TRANSLATION” DATABASE

MERY MANUKYAN
Fundamental Scientific Library of NAS RA

Keywords: Digital repositories, Databases, Bibliography, Open Access, Wikipedia.

We can prove that today repositories act as unique bibliographic catalogs, with a wider coverage of content and with unlimited search possibilities. They do not reject traditional bibliography, but act as a new format for presenting information. The "Art of Translation" database created by the Fundamental Scientific Library of the NAN RA is the electronic catalogue, which is already serving the purpose for which it was created, to become a large electronic platform for Armenian translators and their translations.